

RECENZJA

Rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Jurczak pt. *Kapitał społeczny i kulturowy młodzieży polonijnej na przykładzie Fundacji im. Władysława Reymonta w Kanadzie*

Promotor: dr hab. Monika Adamczyk

Promotor pomocniczy: ks. dr Tomasz Adamczyk

Rozprawa doktorska mgr Agnieszki Jurczak jest obszernym studium autorskim dotyczącym diagnozy i opisu kapitału społecznego oraz kapitału kulturowego współczesnego pokolenia młodzieży polonijnej w Kanadzie. Autorka poddała wielowątkowej analizie socjologicznej zagadnienia kształtowania się, struktury i znaczenia obu typów kapitału występujących w dwóch badanych grupach młodzieży polskiego pochodzenia, wyodrębnionych na podstawie kryterium zaangażowania, bądź jego braku, we współpracę z Fundacją im. Władysława Reymonta – jedną z wybranych polonijnych organizacji pozarządowych w Kanadzie. Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny, z widoczną przewagą części empirycznej zawierającej analizy wyników badań własnych Autorki przeprowadzonych w Kanadzie metodą sondażu diagnostycznego za pomocą internetowego kwestionariusza ankiety w okresie: kwiecień 2021 r. – styczeń 2022 r.

Wybór tematu rozprawy i zakres analizy

Wybór problematyki i tematu badawczego dysertacji (charakterystyka kapitału społecznego i kulturowego młodzieży polonijnej), należy uznać za trafny i istotny. Zwłaszcza zaś podjęcie analizy obu typów kapitału (a nie tylko kapitału społecznego, jak ma to miejsce w wielu opracowaniach) jest zabiegiem zasadnym w odniesieniu do młodego pokolenia polskiego pochodzenia, żyjącego w innym kraju osiedlenia, a więc kumulującego różne wpływy kulturowe budujące zasób jego kapitału kulturowego. Brakuje badań socjologicznych (i nie tylko z zakresu tej dyscypliny), dających zaktualizowany obraz życia polskiej grupy etnicznej w Kanadzie, szczególnie w aspekcie zmian pokoleniowych, i tu praca mgr A. Jurczak po części zapełnia tę lukę, co należy podkreślić. Aczkolwiek nie jest to praca z zamierzenia nakierowana na badania przemian społecznych czy kulturowych zachodzących w długim czasie, jednak Autorka zwraca uwagę na pewien długotrwale oddziałujący element formacyjny dla części polonijnej młodzieży mieszkającej w Kanadzie, którym jest wspieranie jej tożsamości kulturowej przez ostatnie ponad 50 lat właśnie przez tytułową Fundację im. W. Reymonta.

Ponadto podjęta problematyka sygnalizuje całe spektrum wątków badawczych wiążących się z dwoma kluczowymi pojęciami kapitałów (np. aktywność społeczna i organizacyjna Polonii, sukcesja organizacyjna, tożsamość kulturowa, integracja Polonii i in.), które określają dalsze, ważne obszary i kierunki potencjalnej eksploracji naukowej.

Zakres analizy zawartej w rozprawie doktorskiej wyznacza jej temat. W tym aspekcie recenzowana praca jest zgodna z tematem, jej zakres nie jest zakrojony zbyt obszernie, co pozwala na optymalne wyjaśnienie poszczególnych (zresztą bardzo licznych) wątków.

Muszę natomiast przyznać, że w pierwszym zetknięciu się z tytułem pracy wywołuje on pewną niejasność logiczną zawartą w sformułowaniu: „Kapitał (...) młodzieży polonijnej na przykładzie Fundacji (...)”, bowiem tli się w nim sugestia, iż zbiór nazwany „młodzież polonijna w Kanadzie” i zbiór o nazwie „Fundacja im. Władysława Reymonta w Kanadzie” są sobie równe, co oczywiście nie jest prawdą i co Autorka ewidentnie bierze pod uwagę w całej koncepcji badań wprowadzając kategorię porównawczą młodzieży polonijnej nie współpracującej z Fundacją. Sygnalizuję tu tylko tę kwestię jako pewien znak zapytania, bo domyślałam się, że takie brzmienie tytułu pracy jest zapewne jakimś kompromisem podjętym dla znalezienia jak najbardziej syntetycznego sformułowania, ale jest ono jednak powielane w treści rozprawy. Sądzę, iż Autorka odniesie się do tej sprawy w trakcie obrony doktorskiej.

Wartość naukowa i metodologiczna rozprawy

Pierwszym elementem oceny wartości naukowej przedstawionej do recenzji dysertacji jest jej teza poddawana procesowi weryfikacji. Postawiona w pracy teza brzmi: „Młodzież polonijna współpracująca z Fundacją im. Władysława Reymonta w Kanadzie posiada wyższy kapitał społeczny i kulturowy, niż młodzież polonijna, która z nią nie współpracuje”. Teza ta klarownie definiuje problem badawczy pracy i wyznacza jej cele (opisowy – charakterystyka teoretyczna obu typów kapitału, eksploracyjny – identyfikacja przyczyn i form aktywności badanych, diagnostyczny – wyznaczniki i pomiar kapitału społecznego i kulturowego młodzieży). Wszystkie pozostałe elementy procesu badawczego: pytania badawcze, hipotezy, konceptualizacja badań, operacjonalizacja, konstrukcja narzędzia badawczego, realizacja badań i analiza ich wyników, konsekwentnie podporządkowane zostały wymogom weryfikacji głównej tezy rozprawy. Należy podkreślić, iż Autorka bardzo sprawnie i konsekwentnie porusza się w badanej problematyce, znakomicie opanowała wiedzę teoretyczną zawartą w literaturze naukowej i przez całą rozprawę prowadzi systematycznie rozważania w kierunku rozwiązania postawionego sobie zadania. Z całą pewnością teza rozprawy ma charakter nowatorski i oryginalny, nie ma podobnych badań, pochodzących z jakiegokolwiek okresu

rozwoju polskiej grupy etnicznej w Kanadzie. Dzięki rozbudowanym wątkom badawczym, zrealizowaniu sondażu diagnostycznego i solidnej podbudowie teoretycznej, Doktorantka doprowadza do końcowej weryfikacji tezy rozprawy, co oznacza rozwiązanie problemu badawczego i spełnienie podstawowego warunku stawianego dysertacjom doktorskim.

Na pozytywne podkreślenie zasługuje rzetelność, staranność i klarowność, z jaką A. Jurczak prezentuje swoją wiedzę zaczerpniętą z piśmiennictwa socjologicznego na temat klasycznych teoretycznych koncepcji kapitału społecznego i kulturowego. Dokonuje szerokiego przeglądu twórczości wielu autorów polskich i zagranicznych zajmujących się tą problematyką i wyraźnie dokonuje wyboru podstawy teoretycznej swych rozważań: dla badania kapitału społecznego jest to przede wszystkim koncepcja R. Putnama, zaś dla kapitału kulturowego koncepcja P. Bourdieu i W. Świątkiewicza.

Chcę też zwrócić uwagę na cenną umiejętność Doktorantki samodzielnego wydobywania i prezentowania w formie wypunktowania (najczęściej w tabelach albo innych formach graficznych, np. tab. 11 i 12) najważniejszych elementów z treści poszczególnych koncepcji teoretycznych, które służą ukazaniu, w najbardziej zwięzłej jak to tylko możliwe formie, całości przyjętego schematu badań, albo – w innych miejscach – jakichś istotnych jego elementów, np. definicji kapitału, jego składowych, korzyści z kapitału, struktury Fundacji im. Reymonta i in. Ważną cechą Autorki dysertacji jest także dbałość o definiowanie wszystkich istotnych dla jej badań pojęć, sukcesywnie pojawiających się w kolejnych częściach rozważań naukowych. Dodatkowo, przy lekturze zwłaszcza rozdziałów teoretycznych, uwagę zwraca wyczulenie Autorki na trzeci z tytułowych wątków tematycznych, którym jest rola i działalność Fundacji im. W. Reymonta w kreowaniu, umacnianiu obu typów kapitału wśród młodzieży polonijnej. Różnorodne elementy czy przejawy występowania kapitału społecznego albo kulturowego ukazywane w pracach wybranych autorów, są odpowiednio odnoszone do cech, sposobu działania, osiągnięć itp. Fundacji, jako czynnika także dysponującego jednym i drugim typem kapitału. Myślę, że to dobry i sensowny zabieg, który pozwala na bieżąco śledzić informacje wyjaśniające ideę wyboru Fundacji Reymonta w prezentowanych badaniach. Jako atut należy również wskazać stosowanie zwięzłych podsumowań treści każdego rozdziału rozprawy.

Praca mgr A. Jurczak dostarcza szkic wiedzy o życiu organizacyjnym Polonii kanadyjskiej, łącznie z krótką charakterystyką najważniejszych organizacji polonijnych. Na tym tle, co zrozumiałe, bardziej szczegółowo omówiona została struktura organizacyjna, skład personalny, historia i współczesna działalność Fundacji im. Władysława Reymonta, wraz z wykazem 53 programów stypendialnych i zasadami organizacji Konkursów Recytatorskich.

Dwie ostatnie formy Autorka wyróżnia jako kluczowe w procesie włączania młodzieży polonijnej we współpracę z Fundacją, a poprzez nie także oddziaływania na kształtowanie kapitału społecznego i kulturowego młodzieży.

Od strony metodologicznej rozprawa jest poprawna, zawiera odrębny rozdział metodologiczny, a w nim najważniejszy podrozdział 3.3. wyjaśniający czynniki mające wpływ na tworzenie kapitału społecznego i kulturowego młodzieży i przedstawiający schemat koncepcji badawczej. Wymieniono tu trzy wskaźniki kapitału społecznego (zaufanie, normy i powiązania), a w każdym z nich także trzy wymiary (behawioralny, kognitywny i regulatywny) rozpisane na treści możliwe do przełożenia na pytania kwestionariusza ankiety. W podobny sposób zobrazowano schemat badania kapitału kulturowego, wyodrębniono trzy rodzaje kapitału (inkorporowany, zobiektywizowany i zinstytucjonalizowany), a w każdej z nich trzy wymiary (behawioralny, kognitywny i regulatywny). Przyjęto cztery zmienne niezależne: płeć osób badanych, wybrana wersja językowa ankiety (polska lub angielska), przestrzeganie norm społecznych oraz otrzymywanie stypendium z Fundacji im. W. Reymonta.

Autorka bardzo skrupulatnie, wręcz wzorowo zadbała o dokładne objaśnienie wszystkich zasad i kroków podejmowanych w trakcie przygotowania koncepcji (pytania badawcze i hipotezy) oraz narzędzia badawczego.

Próba badana zrealizowana nie jest duża, liczy łącznie 304 osoby. Badania empiryczne w środowiskach etnicznych należą do trudnych, jeśli chodzi o pozyskiwanie respondentów. Autorka usprawiedliwia rozmiar badań także koniecznością przeprowadzenia ich przez Internet ze względu na warunki epidemiczne. Niemniej, przeprowadzone zostały odpowiednie analizy statystyczne, stworzono analizę częstości, opracowano tabele krzyżowe. Dwa rozdziały empiryczne zawierają szczegółowe analizy wszystkich zweryfikowanych hipotez, przejrzyste zaprezentowane i wyjaśnione wyniki badań.

Podsumowując, wysoko oceniam wartość naukową i metodologiczną rozprawy mgr . Agnieszki Jurczak i jej wkład w przygotowanie i zrealizowanie koncepcji badawczej. Pewne uwagi krytyczne, jakie nasunęły mi się w trakcie lektury pracy zostały przesunięte do osobnej części recenzji (Uwagi krytyczne i pytania).

Struktura i strona formalna dysertacji

Recenzowana praca, jak już wspomniano, jest obszerna, liczy 763 strony, w tym 302 strony załączników i 23 strony bibliografii.

Składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, spisu rysunków, spisu zdjęć, spisu wykresów, spisu tabel, streszczenia w języku polskim i angielskim oraz

obszernego aneksu zawierającego kwestionariusz ankiety w języku polskim i w języku angielskim oraz tabele prezentujące wyniki badań własnych Autorki. W tekście rozprawy zamieszczono 3 rysunki, 6 zdjęć, 60 wykresów oraz 71 tabel.

Bibliografia liczy 296 pozycji, podzielonych na kategorie: I. Opracowania zwarte 178 pozycji, II. Artykuły naukowe 69, III. Raporty/komunikaty z badań 19, IV. Dokumenty 1, V. Strony internetowe 29. Wykorzystana literatura w języku obcym, głównie angielskim oraz 1 pozycja w języku francuskim – łącznie liczy 50 pozycji. Autorka wykazała wystarczającą znajomość i wykorzystanie naukowej literatury anglojęzycznej. Patrząc z punktu widzenia zasygnalizowanych w poniższej części recenzji wątków i pytań można wskazać jeszcze kilka pozycji bibliograficznych adekwatnych do tematyki rozprawy, ale większość ważnych dla podjętej problematyki opracowań zostało wykorzystanych.

Rozprawę cechuje wyjątkowo jasny podział treści, chyba nieczęsto spotykany w takim uporządkowaniu i symetrii. Dwa pierwsze rozdziały omawiają od strony przeglądu literatury naukowej odpowiednio: I. Kapitał społeczny w literaturze socjologicznej oraz II. Kapitał kulturowy w literaturze socjologicznej. Rozdział III. Metodologiczne podstawy pracy własnej oddziela drugi blok podobnie zatytułowanych rozdziałów: IV. Kanadyjska młodzież polonijna i kapitał społeczny, oraz V. Kanadyjska młodzież polonijna i kapitał kulturowy.

Dalsze częściowe analogie występują w dwóch pierwszych rozdziałach. W obu przyjęto omówienie wybranych klasycznych koncepcji kapitału społecznego (I rozdz.) i kulturowego (II rozdz.). W obu też na zakończenie przedstawiono założenia dotyczące analizy odpowiednio kapitału społecznego i kulturowego, a także wskazano wybrane sposoby pomiaru każdego z nich. Nie wyczerpuje to wszystkich zagadnień podjętych w rozprawie, ale zwraca uwagę precyzją myślenia Autorki.

W części empirycznej, analizującej wyniki badań, która jest bardzo szczegółowa, pojawiają się także – co ważne – odniesienia do literatury przedmiotu.

Rozprawa została przygotowana bardzo starannie, właściwie pod każdym względem: merytorycznym, metodologicznym, również językowym i stylistycznym. Drobną uwagę dotyczy kwestii edycyjnej: Autorka stosuje niekiedy podkreślenia pewnych sformułowań w postaci pogrubionej czcionki części frazy, czy niektórych nazw. Generalnie nie mam co do tego zastrzeżeń, natomiast na s. 142 i 143 całe dwa akapity zostały wpisane grubą czcionką, co chyba nie znajduje uzasadnienia.

Uwagi krytyczne i pytania

Tych nie ma wiele, ale chciałabym zwrócić uwagę na dwa problemy:

Fragmenty, które budzą moje krytyczne uwagi, co do zasadności ich analizy w rozprawie, dotyczą kwestii migracji jako kategorii badawczej uwzględnionej w wielu fragmentach pracy. W moim przekonaniu wymaga to kilku zdań porządkujących. Kanada jest określana jako kraj o rodowodzie imigracyjnym, ale recenzowana rozprawa, ze względu na swój temat, nie dotyczy tzw. badań migracyjnych, lecz badań etnicznych, czy dokładniej rzecz biorąc badań polonijnych. Problematyka polonijna traktowana jest w literaturze przedmiotu w Polsce jako część szerszej rozumianych badań etnicznych, jako polska specyfika, forma światowych badań etnicznych, bowiem Polonia stanowi zwykle jedną z grup etnicznych kraju osiedlenia (odsyłam tu np. do publikacji: W. T. Miodunka, *Stan badań nad Polonią i Polakami w świecie*, Biuro Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu, Warszawa 1988; J. Mucha, *Oblicza etniczności. Studia teoretyczne i empiryczne*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2005; G. Babiński, *Metodologiczne problemy badań etnicznych*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 1998). Dlatego nie widzę potrzeby wprowadzenia do rozprawy szerszego omówienia zjawiska migracji, jej definicji, typologii mobilności, czy nawet teorii migracji z zakresu różnych nauk społecznych (fragmenty rozdziału III), z powodów wyżej zasygnalizowanych, ale także dlatego, że nie są one istotne dla koncepcji teoretycznej, ani wykorzystane w badaniach empirycznych Autorki, a rozprawa i tak jest dość obszerna i zasobna informacyjnie. Słuszne jest dosyć oczywiste stwierdzenie przywołane na s. 123, iż „kwestie związane z funkcjonowaniem Polonii (...) są pochodną zjawiska migracji (...)”, ale na nim z powodzeniem można poprzestać i skoncentrować się – jak to zresztą ma miejsce w rozprawie – na zobrazowaniu historii realnych procesów migracji z ziem polskich do Kanady i – jako ich skutków – okoliczności powstawania skupisk polonijnych w tym kraju (przy okazji tego wątku jeszcze małe uzupełnienie bibliograficzne do części dotyczącej historii Polonii okresu międzywojennego, który chyba jest najslabiej omówiony. Warto sięgnąć do publikacji Anny Reczyńskiej (cytowanej wcześniej autorki), *Emigracja z Polski do Kanady w okresie międzywojennym*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1986 – ta uwaga może być przydatna, gdyby Autorka rozprawy w przyszłości chciała ją w jakiejś formie opublikować).

W gruncie rzeczy Autorka słusznie określa badanych jako młodzież polonijną, bo prawdopodobnie nikt z młodych respondentów nie jest migrantem, raczej urodzili się już w Kanadzie, albo sporadycznie, gdzie indziej poza Polską. Nie ma tu wprawdzie całkowitej pewności, ponieważ praca nie zawiera informacji o kraju urodzenia osób badanych, ale sądząc z wieku młodzieży jest to drugie pokolenie Polaków żyjących w Kanadzie – dzieci migrantów politycznych czy ekonomicznych z Polski z tzw. okresu migracji postsolidarnościowych, które trwały w Kanadzie od początku lat 80' do około połowy lat 90' XX w., a więc rodzice/rodziny

badanych mieszkają i są zdomowione w tym kraju od ok. 25-35 lat, co pozwala ich traktować jako część polskiej grupy etnicznej. Nie mam zastrzeżeń w sensie merytorycznym, ani metodologicznym, odnośnie do sposobu prowadzenia procesu badawczego i analitycznego dotyczącego respondentów, ale mam wrażenie, że w warstwie interpretacyjnej niekiedy wkrada się w pracy mieszanie dwóch porządków badawczych – badań migracyjnych i badań etnicznych. Nawet w samym Zakończeniu, rekapitulując konstatacje pracy, pojawia się stwierdzenie, iż dają one „pewien obraz rzeczywistości społecznej zróżnicowanego środowiska migranckiego”(s. 436).

Druga kwestia, która wydaje mi się niedostatecznie wyjaśniona, choć wielokrotnie sygnalizowana w pracy to zagadnienie, ujmując hasłowo, wielokulturowości Kanady jako tła społecznego, kulturowego, prawnego itd. dla funkcjonowania grup etnicznych, także polonijnych struktur organizacyjnych i etników polskiego pochodzenia. Mozaika wieloetniczna jako stan faktyczny, a wielokulturowość jako efekt polityki wewnętrznej Kanady wobec etnicznej ludności kraju ma charakter zmienny i to już od samych początków wcielania idei wielokulturowości w latach 70' XX w. Wokół tych zagadnień toczą się zapalczywe dyskusje, spory i krytyka kształtu wielokulturowości. Wśród wielu zarzutów na plan pierwszy wysuwany jest argument, iż oficjalna akceptacja tak wielkiego zróżnicowania kulturowego społeczeństwa uniemożliwia budowanie spójności i wypracowania oryginalnej tożsamości kanadyjskiej. Jest to dość szerokie i złożone, ale ważne zagadnienie (por. ciekawe opracowanie: M. Kijewska-Trembecka, *Współczesne wieloetniczne społeczeństwo Kanady*. w: M. Gabryś, M. Kijewska-Trembecka, R. Rybkowski, T. Soroka (red.), *Kanada na przełomie XX i XXI wieku. Polityka, społeczeństwo, edukacja*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2013). Moje pytanie pod adresem rozprawy brzmi: w czym przejawia się wpływ rzeczywistości wielokulturowości Kanady na tworzenie się kapitału społecznego, a jeszcze bardziej kulturowego, młodzieży polonijnej? Czy i co pomaga, albo utrudnia kreowanie i zachowanie poszczególnych elementów składowych tych kapitałów?

Konkluzje końcowe

Przedłożona do recenzji dysertacja doktorska przygotowana przez Panią mgr Agnieszkę Jurczak jest opracowaniem, które należy ocenić zdecydowanie pozytywnie. Jest to praca wykazująca dobry poziom wiedzy teoretycznej Autorki w zakresie nauk socjologicznych, umiejętność projektowania i przeprowadzania badań socjologicznych, analizy danych i konstruowaniu wniosków. Podjęty w rozprawie temat stanowi oryginalne ujęcie problematyki,

jest aktualny i istotny nie tylko dla badanej Polonii kanadyjskiej, prezentuje bardziej uniwersalny model analizy kapitału społecznego i kapitału kulturowego, czym wnosi pewien wkład do rozwoju nauk socjologicznych.

Z przekonaniem stwierdzam, że opiniowana praca doktorska mgr Agnieszki Jurczak spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim i zgodnie z art. 13 ust.1. Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U z 2003 r. nr 65, poz. 596) wnoszę do Rady Instytutu Dyscypliny Nauki Socjologiczne Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II o dopuszczenie do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Lublin, dn. 20.12.2022 r.

Dr hab. Jadwiga Plewko